

УДК: 37.091.31

МУГАЛИМДИН КЕБИ ЖАНА АНЫН ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРОЦЕССТЕГИ РОЛУ
Абдураимова З.С.- п.и.к., ОшМУнун доценти*Аннотация:* Макалада мугалимдин кеби жана анын педагогикалык процесстеги ролу чагылдырылды.*Түйүндүү сөздөр:* мугалимдин кеби, педагогикалык процесс, мамлекеттик тил, эне тил.

РЕЧЬ УЧИТЕЛЯ И ЕЕ РОЛЬ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Абдураимова З.С.-к.п.н., доцент ОшГУ

Аннотация: В статье описывается история учителя и его роль в педагогическом процессе.*Ключевые слова:* речь учителя, педагогический процесс, государственный язык, родной язык.

THE TEACHER'S SPEECH AND ITS ROLE IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Abduraimova Z. S. Docent of Osh State University

Abstract: The article describes the teacher's story and his role in the pedagogical process.*Key words:* teacher's speech, pedagogical process, state language, mother tongue.

Кыргыз Республикасынын Президенти С.Н. Жапаров 2022-жылы 21-ноябрында мугалимдерге кайрылуу жолдогон. Анда “Сиздер келечек ээлерине терең билим жана татыктуу тарбия берип, андан кийин түрдүү кесиптерге үйрөтүп, кыргыз жараны катары калыптанышына, кесипкөй адис болушуна, элин-жерин сүйгөн, ата-энесин урматтаган, улуттук маданияттын, нарк-насилин жана элдик көркөм мурастарын аздектеген адам болушуна түздөн-түз себепкер боло турган ары ардактуу, ары түйшүктүү кесипти тандап алгансыздар...

Кыргызстандын жаркын келечегине даңгыр жол салуу сиздердин колунуздарда. Элибиздин өнүккөн Кыргызстанды көрүү насиби дагы сиздерден түздөн түз көз каранды” – баса белгилеген. [6.]

Коомдогу өнүгүүнүн ар бир этабында мугалимдин коом турмуштагы орду, ролу жана милдеттери түп тамырынан бери өзгөрүп турган. Мугалимдин коомдогу ээлеген орду жана коомдун ага жасаган мамилеси элдин идеялык, адеп-ахлактык жана руханий денгээлинин көрсөткүчү. Ар бир мугалим өзүнүн инсандык сапаттары менен балдарга үлгү болоорун эч качан эсинен чыгарбоосу керек. Көп жылдар бою мугалим болуп иштеп жүргөн жазуучу Гладков бул жөнүндө : «Мен билимге чаңкаган окуучу болуп жүргөнүмдө мугалим эжекем мага өтө эле бир шумдуктуудай жан көрүнөт эле. Мени өмүр бою санаа тарттырып койду. Мен дүйнөдө кыштактын үч уктаса да түшүнө кирбей турган шумдуктуу кооздуктар бар экендигин сездим. Мен бизге чоң шаардан келген бул кызда, бизди апкаарытып, жан дүйнөбүздү козгогон кол жеткис ажайып сулуулук бар экендигине толук ишенип, түнү бою аны эсимен чыгара албай кыйналчу элем. Кээде өзүмдү токтото албай ал жаткан үйдү айланып басып, терезесине үнүлө тиктеп, ал үчүн өлүп кетууге даяр болчумун. Менин андагы жашоомун идеалы — өзүм да мугалимдик чоң бакытка жетип, эжекемдей болуп балдарга сүймөнчүктүү, жакшы жашоо эле» - деп жазган. [1.120]

Демек, жакшы мугалим окуучусунун жүрөгүндө түбөлүк из калтырат, анын жашап, иштөөсүнө демилге берет. Аны окуучусу эч качан унутпайт, ал жөнүндө өз балдарына да айтып берет. Мугалимдин ишинин жоопкерчилиги өтө күчтүү. Мугалим - жаш адамдын руханий дүйнөсүнүн зергери, коомдун ишенимдүү адамы, ага коом эң кымбат, эң баалуу нерсени - балдарды, үмүтүн, өз келечегин ишенип берет. Ошондуктан мугалимдин адеп-ахлагына, билимине, адистик чеберчилигине, кебине өтө жогорку талап коюлат.

Педагогикалык процессте мугалимдин кеби – негизги каражат болуп эсептелет. Ар бир мугалим өзүнүн ишмердүүлүгүндө сылык, таасирдүү, жугумдуу, маанилүү, элестүү, орду менен сүйлөө чеберчилигине ээ болууга тийиш.

Ошондой эле эне тилинде эркин сүйлөгөндө гана улуттун нарк-насилин окуучуларына жугумдуу жеткире алат. “Улуттун улут экендигин, кыргыздын кыргыз экендигин, билгизген негизги көрсөткүч – эне тил. Кыргыз тилибиз -улутубуздун жүрөгү. Кан тамырында жүгүрүп, көөдөндө согуп, турган эне тили - жүрөгү токтосо, улут улут катары жашоосун токтотот. Эне тилин жоготкон, унуткан адам- тирүү өлүк, маңкурт, экономикалык макулук “ - деп жазат профессор С.Байгазиев. [2.290].

Ал эми белгилүү акын Б. Сарногоев “Эне тилин билбеген, элин сүйүп жарытпайт”- деп таамай айткан. [10.14]. Ошондой эле Кыргыз эл акыны Э. Ибраев:

“Күчтүүбүз Ата журттун кучагында,
Калкымдын уюткулуу дили менен.
Биз элбиз, биз инсанбыз, биз улутбуз,
Ала-Тоолук кыргыздын тили менен!”- деп жазган. [7.17].

Жогорудагы айтылган пикирлерден, ыр саптарынан мамлекеттик тилди билүү, эне тилибизди сүйүү, урматтоо, ыйык тутуу, аяр мамиле жасоо эгемендүү республикабыздын ар бир атуулунун адептик жүрүм-турумунун негизги көрсөткүчтөрүнүн бири болушу зарыл деген бүтүм чыгарууга болот.

Ошондуктан, өз эне тилибизди өгөйлөбөй, нукура кыргыз тилинде сүйлөөгө жана сүйлөшүүгө аң-сезимдүү мамиле жасоого эбак эле мезгил жеткен... Бирок, чыныгы турмуштагы эне тилибизге жасаган мамилебизге, өзгөчө мугалимдин кебинин педагогикалык процессте окуучуларга тийгизген таасирине маани бербей жаткандыгыбыз өкүнүчтүү кеби жөнүндө сөз кылууда, аны төмөндөгүдөй аспектиде кароого туура келет. Биринчиси, мугалимдин сөз байлыгы б.а. кебинин адабий тилде болушу, укулуктуулугу. Ал эми экинчиси, окуучуга жасаган мамилеси.

Сөзүбүз куру болбосун үчүн күндөлүк турмуштан мисалдарды келтирели:

“Подоконниктеги зонтигинди вешалкага илип кой!”, “Срочно доскадагыны көчүргүлө. А, то успейт этбей калабыз!”, Дежурный, тряпканы суулап келип, досканы өчүр!” - дейт кыргыз тилден сабак берген эжеке.

Айрым мугалимдерибиздин кебинен сөз арасында кайталанган – так, анан, кийин, жанагы, демек, тиги, минтип, ооба, эметип, ошентип тариздеги сөздөрүн колдонуусу кейиштүү көрүнүш.

Мугалимдин балага жасаган мамилеси, анын мүнөзүнүн, кыял-жоругунун, иш-аракетинин өзгөрүүсүнө түздөн-түз таасир этээрин төмөндөгү кырдаалдардан байкоого болот.

“Мен Антон Семенович менен 1920-жылы 20-декабрда биринчи жолу жолугуштым. Мени түрмөнүн начальнигинин кабинетине алып келишти. Мурда бул кабинетке алып келүүдө катуу түрткүлөп алып келишчү. Мен ага капа болбойт элем, анын иши ушундай деп түшүнчүмүн. Эмнегедир бул жолу мени анча түрткүлөбөй эле алып келишти. Кабинетте чоочун адам бар экен.

Ал акырын мага жакын келип, сылык гана:

- Сенин атын Семен экендиги чынбы? – деп сурады.

- Чын.

- Эң жакшы. Сен экөөбүз бири-бирибизге жат эмес экенбиз. Мени Антон Семенович дешет.

Бул сөздөр ушунчалык сылык, жагымдуу айтылды.

Антон Семенович андан ары улап:

- Сен мени кечирип кой көгүчкөнүм, сени бул жерге мен үчүн чакыртышты. «Көгүчкөнүм» деген сөздү мен чет элдин сөзү катары кабыл алдым. Бул жерде буга чейин жалаң гана «бандит», «ууру» ж.б.у.с. сөздөр менен мага кайрылышчу. Кечирип койчу көгүчкөнүм деген сөздөр менин жүрөгүмдү элжиретип жиберди.

- Тынчынды алгандыгым үчүн кечирип кой – деди.

- Эч нерсе эмес – дедим.

Антон Семенович:

- Мен өтө кызык иш уюштуруп жатам, ошол ишке сенин да катышууңу каалайт элем – деди.

Мен ушундай жакшы адамдын өтүнүчүнө макул болушум керек – деп ойлодум да

- Макулмун дедим.

Ал:

- Ырахмат, эң жакшы, эгерде буюмдарың болсо, алгын да мени менен жүргүн деди.

Мен башым менен курсагымды көрсөтүп:

- Менин буюмдарым өзүмдүн жанымда, болгону эки бош чемоданым бар дедим.

- Анда жакшы экен. Начальник менен коштош кеттик – деди.

Мен түрмөдөн биротоло кетип жатканыма ишене бербей, бутум менен болбогон кыймылдарды жасап:

- Көрүшкөнчө – дедим.

Антон Семенович:

Чындап эле сенин жогорку чемоданың бош экен. Кайрадан бул жерге келгин барбы? - деди.

- Жок, жок!

Шашкалактап «жакшы калыңыз!» - деп жибердим.

Ошентип түрмө менен түбөлүккө коштоштум... Түрмөнүн начальнигинин столунун үстүндө менин калың өздүк делом тураар эле. Ал мага: «Фамилияң ким?» - деп корс кыйкырчу. Макаренко деле ошентип кайрылса болмок. Бирок эч кандай кыйкырыксыз эле мени «жакшы бала» болууга «Оңолууга» милдеттендирип койду. (С.Г. Калабиндин эскерүүсүнөн). [8. 415.].

Көрдүңүзбү, кыргыз “Түшүңсүн десең шыбырап айт, уксун десең кыйкырып айт” –деп бекер айтпаптыр. Эми экинчи жагдайга саресеп салып көрөлү. “Ошол 60-жылдары жетимдерге жардам катары кийим-кечени республиканын бардык мектептерине тараткан. Биз чындап жетим экенибизди ошондо билгенбиз... А дегенде тоголок жетимдерге берилет. Тоголок жетимдер барбы? – деп класс жетекчибизге кайрылды.

- Дүйшеев барсыңбы? Келегой, муну сага өкмөт берип жатат, - деди.

Таяк менен башка чапкандай дендароо боло түшүп, эмне кыларымды билбей турдум. Жаным айлангөчөк атып, ичим сапырылып кетти.

Кереги жок! Албайм! Албайм! Мен деген жетим эмесмин! Менин энем бар! – деп, өз үнүмө өзүм буулугуп, ызаама батпай, китеп баштыгымды да албастан класстан атып чыктым. Үйгө кантип жеткенимди билбейм. Эч кимге көрүнбөй, эч кимге угузбай, көмкөрөмдөн жатып алып, буркурап ыйладым. Ошол убакта мектепти, класс жетекчимди, деректир агайды экинчи көрөйүн деген көзүм жок эле. Бардык балдардын көз алдында бүт айылга айыбымды ачып салгансып, өзүмдү дүйнөдөгү эң эле таалайсыз, бактысыз сезип, белгисиз бир жактарга, эч ким тааныбаган, эч ким билбеген, мени эч ким жетим дебеген жактарга кетким келди. Менин бул абалымды ошол учурда бир да тирүү жан түшүндүрүп бере алмак эмес.”- деп жазат белгилүү акын Ш.Дүйшеев. [5.54]

Ошондой эле профессор, жазуучу Сулайман Рысбаев *Адамдын бактысы – жакшы мугалимден жакшы насаат угуп, жакшы тарбия алгандыгында* деген макаласында төмөндөгүчө баяндайт: “Адамдын адам экендигинин бир белгиси – анын сүйлөй алгандыгы, оозунда сөзү, башында ою, жүрөгүндө сезими бар экендиги. Ошентсе да, сүйлөп жатканы эле болбосо, бардык адам эле сөз биле бербейт. Сөз билген адам анын ички маани-маңызын, поэтикасын, тышкы музыкасын сезет, туят. Сөз билген адам сүйлөсө – ал ырдап тургансыйт!

Сөз, адамдын ички жигерин аныктап билгизет. Сөз билген, анын баасын, күчүн туйган адам таасын, так сүйлөйт, тандап, таап, акырын айтат. Өз учурунда гана айтат. Ага ошол акырын айткан бир ооз сөзү жетиштүү болот. «Сөз билген адам таап сүйлөйт, билбеген адам каап сүйлөйт» деген ошо.

Бул сапат – адегенде мугалимге тиешелүү болуусу керек. Анткени мугалимдин иши да - сөз, куралы да – сөз. Мугалим диплому менен гана эмес, сөзү менен мугалим. Ал сөз менен илим менен билимдин жолун көрсөтөт, тарбия менен таалимдин мунарасын курат, сөз менен адам деген улуу затты калыптандырат! Мугалим сөз менен адамдын тагдырын курат, ошон үчүн мугалим — адам тагдырынын куруучусу.

Сөз – мугалимдин маданияты, сөз — мугалимдин автопортрети” [9].

Жогорудагы жагдайлардан мугалимдин кебинин салмагы, даамы, жыты, табы (жылуу, суук) баланын назик жүрөгүнө кандай таасир эткендигин айтпасак да, белгилүү.

Балага өзгөчө гумандуу мамиле жасоо керектигин “Тарбиячы өкүмдар же төрө эмес, ат таптаган саяпкер, куш таптаган мүнүшкөр”– деп жазат педагогика илимдеринин доктору, профессор И.Б.Бекбоев [3.28]

Тактап айтканда, балага аяр мамиле жасоо сизге ачууланууга, кыйкырууга, баланы жазалоого жол бербейт. Андай жол менен сиз ийгиликке жетише албайсыз. Болгону баланы коркутасыз, капа кыласыз, өзүңүздү балага жек көрсөтүп аласыз. “Баланын шагын сындыргандан өткөн наадан жок,” – деп айткан этнопедагог Г.П.Волков [4.167].

Профессор Сулайман Рысбаевдин пикирине таянып жыйынтыктай турган болсок: “Кокус коом ооруса, ал оору адегенде мектепке жугат. Аны мугалим гана дарылап айыктырат. Демек, коом мугалимге карап түздөнөт, мугалимдин сөзүнөн оңолот, ооруса айыгат. Демек, коомдун дарыгери — Мугалим! Коомду саясатчылар эмес, мугалимдер сактайт! Ошол үчүн ал адам – МУГ+ ААЛЫМ! [9].

Демек, мугалимдин кебинин тазалыгы, байлыгы, көркөмдүүлүгү, орундуулугу, адеби, эмоционалдуулугу, чечен сөздүүлүгү, тактыгы, түшүнүктүүлүгү, логикалуулугу, ырааттуулугу, таасирдүүлүгү, образдуулугу, кырааттуулугу, поэтикалуулугу, элестүүлүгү, кооздугу, сылыктыгы педагогикалык процессте өзгөчө мааниге ээ.

Ошондуктан, сүйлөгөн сөзүбүз, айткан кебибиз күндөлүк баарлашууда кыргыз адабий тилинин талабын сактап, аны туура колдонсок – бул биздин руханий маданиятыбыздын түздөн-түз көрсөткүчү болуп саналат.

Адабияттар:

1. Апышев Б., Бабаев Д., Жоробеков Д.- Бишкек, 2002
2. Байгазиев С. Педагогикалык руханият. – Бишкек, 2007
3. Бекбоев И.Б. Таалим-тарбиянын сегиз ачкычы // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – Бишкек, 2008. – №2.
4. Волков Г.П. Созвездия земли. – Чебоксары, 1979.
5. Дүйшеев Ш. Агындылар. -Б: "Учкун" 2013.
6. Ибраев Э. Тандалмалар: Ырлар жана поэмалар. – Б.: 2008.
7. Макаренко А.С. О воспитании. // Сост. и автор вступит. статьи В.С.Хельмендик. – М.: Политиздат, 1990.
8. Сарногоев Б. Ашуудан берген отчетум. – Ф., 1996.